

علل گرایش فرهنگ فقر در جامعه از نگاه حضرت علی علیه السلام

قدسیه شهداد^۱، سیده راحله حسنی^۲، عیسی ملاشاهی زارع^۳

- ^۱- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه علوم قرآنی
- ^۲- عضو هیئت علمی دانشگاه علوم معارف قرآن کریم
- ^۳- عضو هیئت علمی دانشگاه علوم معارف قرآن کریم

نویسنده مسئول:

قدسیه شهداد

چکیده:

فقر از آن دسته مسائلی می باشد که بر تمام شئون زندگی تأثیر چشم گیر دارد. بشر موجودی چند بعدی است و برای ادامه حیات باید توان رفع نیازهای گوناگون خود را داشته باشد. عدم این امر در تامین، همان فقر بوده است. لازم است همه انسانها دربرآورده کردن تامین نیازهای اولیه معیشت خویش در وضعیت مطلوبی باشند، تا رفاه عمومی در جامعه برقرار گردد. در صورت میسر نشدن آن انحرافات اخلاقی و اجتماعی و همچنین سست شدن ایمان، نومییدی، از دست دادن هویت و منزلت اجتماعی و بی انگیزگی فرد فقیر را به همراه دارد، و عدم تلاش ایشان در عرصه زندگی را به بار می آورد.

فقر در وقوع انحرافات اجتماعی و جرائم تأثیر گذار بوده است. مقاله حاضر تحقیقی، توصیفی با رویکرد نهج البلاغه و قرآن می باشد و چنین نتیجه می گیرد که بسیاری از عوامل فقر نادیده گرفتن حقوق اقشار جامعه و از کم رنگ شدن تعالیم بنیادین اسلام سر چشمه می گیرد که به نوبه خود تأمل برانگیز می باشد.

واژگان کلیدی: فقر، فرهنگ، جامعه، انحرافات اجتماعی.

مقدمه :

فرهنگ مجموعه ای از نگرش ها و ارزش های یک ملت می باشد و اهمیت آن بر هیچ کسی پوشیده نیست ، بسیاری از ذهنیت ها و انحرافات اجتماعی از فرهنگ فقر نشئت گرفته است ، در جوامع بشری این مسئله در همه کشورها وجود دارد ، بین فرهنگ و فقر رابطه تنگاتنگ ایجاد شده اما با توجه به اینکه قوانین تکامل یافته اسلام برای تمام دوران حیات انسان راهکار معرفی نموده است ، عدم توجه به این اصول و نادیده گرفتن حقوق اقشار مختلف ملت ، باعث شده که بنیان و جایگاه آنان متزلزل گردد. دین اسلام در همه اعصار جواب گوی نیازهای انسان بوده و این تفاوت اسلام با دیگر ادیان می باشد. و امیرالمومنین خود مظهر عدل ، انصاف و الگوی تمام عیار برای همه ملت ها می باشند نهج البلاغه آخ القرآن و برگرفته از آیات قرآن است ، روش و حکومت ایشان تمام افراد جامعه را در هر قشر و جایگاهی از حقوق لازم برخوردار می کند ، دلایلی که باعث گردید به این موضوع پرداخته شود مسائل موجود در جوامع اسلامی به ویژه کشور ما مواردی همچون ، انحرافات اجتماعی ، اخلاقی و جرائم متعدد می باشد در این پژوهش موارد مطرح شده از طریق تحقیق در نهج البلاغه ، قرآن ، کتب مختلف مقالات و اخبار مورد بررسی قرار گرفته است ، آیا فرهنگ فقر سبب تاثیرگذاری در زندگی افراد می گردد. و آیا فرهنگ فقر باعث جرم و قانون شکنی می شود پژوهش هایی که در این مورد صورت گرفته با عناوین فرهنگ فقر ، اما تا کنون پژوهش مستقلی در این مورد انجام نشده است که موارد کلیدی و راهکارهای موجود در نهج البلاغه و قرآن را مطرح و برجسته سازی کند.

مفهوم شناسی :

الفقر: الجاه ، و افتقره فلان و افقره ، و هو الفقير ، فراهیدی ، ج ۵ ، ص ۱۵۱

فقر یعنی کسی که حاجتمند و نیازمند است به او فقیر می گویند.

معنای اصطلاحی فقر:

به کسی فقیر می گویند که سطح زندگی اش بسیار پایین بوده و از ضروری ترین مسایل زندگی بی بهره باشد. و در اصطلاح فقه نیز : کسی که نمی تواند هزینه های یک سال خانواده اش را تامین کند و در آینده هم توانایی تهیه آن را ندارد، جوهری ، ج ۲ ، ص ۷۸۲

علامه طباطبایی :

فقیر کسی است که ندارد بوده و نمی تواند حوائج زندگی خود را بر آورد. و تفاوت آن با مسکین این است که مسکین علاوه بر نداری دچار ذلت و مکنت هم باشد. توبه/۶۰ فقر، به معنی شکاف و بریدگی و فقیر به کسی گویند که ستون فقر . آتش درد کند یا شکسته باشد. المنجد، ۱۳۷۴، ص ۸۳

راغب در مفردات : چهار معنای برای فقر بیان کرده است .

۱-الفقر الى الله المشار اليه : یکی از مقامات اولیاء خدا

۲- وجوه الحاجه الضروریه: بی پولی، نیازمندی دنیوی، کسی که مخارج روزگار را ندارد و ذلک عام الانسان مادام فی دار الدنیا عام للموجودات کلها: این نیاز و حاجت برای انسانها تا زمانی که در دنیا هستند و همه موجودات

۳- فقر: انسان غنی بالذات نیست، همیشه به خداوند محتاج است، قول تعالی، «یا ایها الناس انتم الفقراء الی الله و الله هو الغنی الحمید»: ای مردمان شما محتاج هستید به خداوند و خداوند بی نیاز و پسندیده است.

۴- فقر النفسی، یا همان حرص و آز و طمع. مفردات فی غریب القرآن، ص ۶۴۲

فرهنگ سازی در نهج البلاغه:

فرهنگ مجموعه ای از دانش ها، عقاید، افکار، و ارزش های یک ملت می باشد. پس به تدریج، در حیات جامعه شکل گرفته و قوام می یابد و مانند یک پدیده ای بی همتا بر رشد و ترقی جامعه و یا بلعکس تاثیر به سزایی دارد. مجله هنری، ش، ۱۰

مهمترین عامل فقر فرهنگی، جهل و نادانی می باشد زیرا تا زمانی که فرد از شناخت و آگاهی لازم و صحیح نسبت به هستی، جامعه و انسان برخوردار نباشد. به طور طبیعی قادر نخواهد بود تغییر و تحولی در اوضاع زندگی خود ایجاد نماید.

امیرالمومنین (ع) علم و آگاهی انسان را اصل و ریشه هر خیر و جهل نادانی را اصل هر شری می داند. بنابراین مبارزه با جهل و نادانی در واقع مبارزه با فقر فرهنگی به حساب می آید. روزنامه، ۱۳۸۷

فقر و فساد اداری:

حضرت علی علیه السلام در نامه ای که به مالک اشتر در مورد قضات و کارگزاران مطرح فرمودند: اگر این دو گروه تامین نباشند موجب می گردد، برای رفع نیازهای خویش به مردم متوسل شوند و این امر باعث رشوه خواری و فساد می شود. ایشان نظارت بر کار قضات و بی نیاز کردن آنها را به گونه ای که با فراغ باز و آسودگی خاطر به قضاوت صادقانه، همراه با عدالت بپردازند، زیرا فقر باعث ضعف عقیده و فساد اخلاقی می گردد. (نامه، ۵۳، ص ۴۱۱)

در طول تاریخ اثبات گردیده است، حکومتی که از هر حیث به معیشت و حقوق کارگزاران خود به شکل جدی عمل نموده است آن جامعه در امنیت و سلامت کامل قرار گرفته و نیز از ثبات و قدرت لازم برخوردار بوده است.

رعایت اعتدال:

عدم بهره برداری بهینه، رعایت نکردن اعتدال باعث می گردد که روزی انسان کم می شود. امام رضا علیه السلام می فرماید: مومن نیت گناه کند از رزقش محروم می شود. وسایل الشیعه، جلد ۱ ص ۵۸

عدالت اقتصادی امام

حضرت علی می فرماید: شما به من دستور می دهید از ظلم و ستم درباره امت اسلامی که بر آنها ولایت دارم، استفاده کنم تا پیروز شوم؟ به خدا سوگند تا هنگامی که حیات دارم و شب و روز در گردش است و ستارگان از پی هم طلوع و غروب می کنند، هرگز چنین عملی انجام نخواهم داد؟ اگر اموال از خودم بود به طور مساوی بین مردم تقسیم می کردم، چه رسد به اینکه اموال خدا باشد.

امام در این بخش متذکر می شوند آگاه باشید که بخشیدن مال به کسانی که استحقاق ندارند زیاده روی و اسراف می باشد در دنیا شاید مقام بخشنده ی آن را بالا برد، اما در آخرت پست خواهد کرد. (خطبه ۱۲۶) زمانی که امام علیه السلام برنامه های اصلاحی و حکومتی خود، از جمله توزیع برابر، بیت المال را اعلام کرد، در حقیقت جوهره انسان گرایی دین در عرصه حکومتداری و اجتماع را به نمایش گذاشت. ایشان انسان عصر خویش و تمامی انسان ها در زمان های بعد را با روح عدالت خواهانه اسلام آشنا ساخت، با توجه به منش ایشان می توان گفت که وی تجسم عینی اسلام در عرصه، جامعه و تاریخ بوده است، محمدی، جمعه خان، ۱۳۸۳، ص ۱۴۷

فقر خسارات مادی و معنوی جبران ناپذیری در پی دارد و نقطه مقابل آن امید می باشد که سبب رشد و شکوفا شدن، استعدادها، اعتماد به نفس و پشتکار را به ارمغان می آورد، نومیدی عدم تلاش و سوغات آن چیزی جز بی هدفی در همه امور زندگی نیست.

عدم آرامش روحی و روانی

امیرالمومنین می فرماید: فقر باعث استرس و آزار می شود و پیوسته اندیشه را به خود مشغول می کند و حاصل آن عدم آرامش روحی و روانی می باشد. به راستی که فقر اندوه آور است، (عزالحکم، جلد ۲۰)

سیاست های امام علی علیه السلام در توزیع ثروت

ایشان برقراری مساوات، گروه های اجتماعی اقشار مختلف و زمینه رشد و ترقی را عامل پیشرفت آنان را فراهم نمود، ایشان به مالک اشرار و سفاک فرمود؛ طبقه رعیت به ویژه محرومان و درماندگان را در نظر داشته باشی و آن چه از نعمت های خداوند که به تو سپرده شده در اختیار آنان قرار دهی از زمین های غنیمی و بیت المال مسلمین سهمی را برای ایشان در نظر بگیر؛ و تفاوتی بین دورترین و نزدیکترین مسلمانان قائل نشوید مساوات را رعایت کنید. محمدی، جمعه خان، ۱۳۸۳، ص ۱۴۶

متأسفانه فرهنگ فقر از طریق خانواده و جامعه بوجود می آید و عامل اساسی آن عدم آگاهی و بصیرت نسبت به حقوق خود، عدم حضور در مشارکتهای اجتماعی باعث فقدان منزلت آنها در جامعه می گردد و هویت خودشان را از دست می دهند.

عدم مساوات و فاصله اجتماعی :

اگر جامعه به تعبیر امام علی علیه السلام به دو گروه فقیر و طبقه محروم و ثروتمند تقسیم شود، وضع به همین منوال باقی نمی ماند بلکه صدها تالی و فاسد به همراه خواهد آورد، یک گروه گرفتار بیماریهای مانند خود بزرگ بینی و ... می شود و گروه دوم ناراحتی های ناشی از محرومیت می گردد ایشان در ادامه می افزایند، اگر بگویند لازم ترین و مفید ترین دانیها و توجه ها برای بشر چیست؟ باید گفت : توجه به فقر علمی و فقر نادانی که عطشی شدید فرو نشستن بشر برای طلب علم و تکمیل عقل و معرفت ایجاد می کند. اطلاعات، ش، ۲۳۶۱۶

رابطه عینیت های جامعه و فرهنگ:

« عینیت های جامعه » همواره تابع « فرهنگ آن محیط هستند و تا زمانی که از پشتوانه غنی و حقیقی برخوردار نباشد ساختار آن جامعه تغییر نخواهد یافت، در صورت این اتفاق معضلات عمیق تر و در نتیجه به تاخر و شکاف های فرهنگی دچار خواهد شد، خبرگزاری شبستان، ش، ۹۲۳۵۲۲

فقر و ناامیدی:

در قرآن این امر مطرح گردیده است زمانی که یعقوب به فرزنداناش امر کرد به جستجوی یوسف و برادرش بروید و فرمود : از گشایش خدا نومید نشوید که جز گروه کافران هیچ کس از رحمت و گشایش خدا نا امید نمی شود ، یوسف ۸۷.

فقر و آموزش :

فقر از مسائل بزرگ و ریشه دار حیات بشر می باشد ، یک پدیده اقتصادی و آثار ویران گر ، بر جای می نهد ، عدم شناسایی به موقع سبب فراگیر شدن آن در جامعه می گردد، فقر موجب جهل می شود ، در واقع شکل گیری باور درست دینی ، دست کم نیازمند سواد و آموزش می باشد ، در حالی که بسیاری از فقراء از این نعمت محروم هستند و همچنین برای رشد و تعقل اجتماعی باید بسیاری از تسهیلات مهیا باشد. کیهان فرهنگی، ۱۳۹۲

امیرالمومنین علی (ع) می فرمایند: خداوند به پیشوایان فرمان داده است ، در معیشت، همانند تنگدستان زندگی کنند ، تا رنج فقر موجب نگردد ، این اقشار جامعه هلاک شوند ، واجب است که رهبر عادل ، در پوشاک و خوراک خود را به شکل ضعیف ترین مردمان همانند سازد. خطبه ۲۰۰ فقرا اگر پیشوا و حاکم را در هیئت و خوراک مانند خود ببینند، ایجاد انگیز برای ترک دنیا و کنترل شهوات برای آنان می نماید، نهج البلاغه ۱۳۷۸ ص ۹۵

تمدن و فقر :

تمدن حقیقی مد نظر اسلام : کمک به فقیر ، مصداق آن نیست . در حقیقت ، فقر را از بین بردن، تمدن است در همه کشورهای دنیا نهادها و سازمانهایی برای کمک به فقراء وجود دارد . کمک به فقیر یک امر عاطفی عادی می باشد ، در حالی که حضرت علی علیه السلام تمدن را مشخص

فرمودند: و اعلام کردند که ما باید گردن فقر را بزنیم، و این مهم با تولید و اشتغال زایی و رعایت عدالت امکان پذیر است، این معارف می تواند تمدن ایجاد کند شفقنا ۱۳۹۵ ش، ۱۳۳۲۶۵۱.

یکی از ناهنجاریهای اجتماعی که دامنگیر جوامع بشری شده است کمک کردن به فقراء بدون برنامه در سطح عمومی و متاسفانه خود این عمل باعث گسترش تکدی گری و ترویج فرهنگ فقر و از جمله، عدم تلاش این طبقه برای بهبود معیشت را در پی دارد. چرا که بدون متحمل شدن سختی و رنج، با درخواست از دیگران و سوء استفاده از عواطف افراد جامعه به سهولت به مقاصد خود می رسند، این خود معضل اجتماعی جبران ناپذیری می باشد.

نتیجه گیری:

با توجه به آنچه در این مقاله مورد بررسی قرار گرفت چنین می توان گفت که فقر عاملی است که اساس و بنیان انحرافات اجتماعی را به ارمغان می آورد، مانند بسیاری از معضلاتی که باعث سست شدن اساس و بنیان جامعه می گردد. در جوامع مسلمانان عدم توجه به آموزه های دینی و عدم رعایت عدالت و مساوات می باشد، مانند هر پدیده اجتماعی دارای ریشه های مختلفی است در اساسی ترین آنها، فقر باعث می گردد، افراد از معیشت و رفاه برخوردار نباشند در نتیجه برای تامین این نیازها، ناهنجاری و قانون شکنی ها بوجود می آید از این رو آنچه در این مقاله مورد توجه و بررسی قرار گرفت ذکر برخی از بهترین دستورالعمل های دینی و معرفی الگوی تمام عیار عدالت شخص امیرالمومنین می باشد که دوران حکومت ایشان و از طریق سخنان گوهر بار در نهج البلاغه، و تاثیر گذار بر سلامت فرد و جامعه بوده است مهمترین آنها عبارت از:

مساوات، عدالت، عدم تبعیض، واقع نگری، بدون تعصب و قشری گری.

منابع

- ۱- جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، ۱۴۰۷ ه. ق، ج ۴، ج ۲، ص ۷۸۲
ماده فقر. دارالعلم للملایین.
- ۲- فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ج ۵، ص ۱۵۱
- ۳- طباطبایی، محمد حسین، خلاصه تفسیر المیزان، ج ۲، مؤلف کمال مصطفی شاکر، مترجم: فاطمه مشایخ، تهران.
- ۴- المنجد، ۱۳۷۴، ص ۸۳۰، ترجمه مصطفی رحیمی اردشانی، تهران، انتشارات صبا،
- ۵- اصفهانی، راغب، مفردات فی غریب القرآن، ص ۶۴۲
- ۶- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، جلد ۱، انتشارات آل البيت، ۱۴۱۴ ق
- ۷- الف: محمدی، جمعه خان، ۱۳۸۳، ص ۱۴۷، تعدیل نا برابری های اجتماعی در دولت امام علی، انتشارات امیر کبیر.
- ۸- الف: دشتی، محمد، ۱۳۹۴، ۵۳، ص ۴۱۱، ترجمه نهج البلاغه، انتشارات: داریوش
- ۹- ب: سامانی، علیرضا، ۱۳۸۷، ساعت ۹:۴۵
- ۱۰- ماندگار، محمدمهدی، ۱۳۷۹، شماره ۱۰ مجله هنری.
- ۱۱- آمدی، ابوالفتح، عزرا الحکم جلد ۲، انتشارات دارالکتب اسلامیه.
- ۱۲- ب: محمدی، جمعه خان، ۱۳۸۳، ص ۱۴۶، تعدیل نا برابری های اجتماعی در دولت امام علی.
- ۱۳- مطهری، مرتضی، ۱۳۸۵ شماره ۲۳۶۱۶ روزنامه اطلاعات.
- ۱۴- زارع، فخر، ۱۳۹۹، شماره خبر: ۹۲۳۵۲۲ ساعت ۸:۴۱ خبرگزاری شبستان.
- ۱۵- طباطبایی، محمد حسین، ۱۳۹۲، ص ۴۷۴ خلاصه تفسیر المیزان، مترجم: فاطمه مشایخ، انتشارات اسلام، تهران.
- ۱۶- محمدی، سید علیا، ۱۳۹۲ علل و آثار فقر از دیدگاه امام علی، کیهان فرهنگی

۱۷- ابن ابی الحدید، ج ۱۰ ص ۲۱۱، قم، کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی نجفی، ۱۳۲۷

۱۸- حائری، سید محسن، ۱۳۷۸ ص ۹۵، اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه ترجمه عبدالعلی آل بویه لنگرودی، انتشارات: تهران، بنیاد نهج البلاغه.

۱۹- جوادى آملی، عبدالله، ۱۳۹۵، شماره خبر ۱۳۳۲۶۵۱، شفقنا: پایگاه بین المللی همکاری های خبری

۲۰- دشتی، محمد، ۱۳۹۴، خطبه ۱۲۶. نهج البلاغه، انتشارات داریوش.